

วิธีการสอนหลักพุทธธรรมตามหลักวิทยาศาสตร์ของท่านพุทธทาสภิกขุ
Buddhadāsa Bikkhu's Methods of Teaching Buddha Dhamma
According to Scientific Principles

ณัฐภัทร อ่ำพันธุ์^๑
Natapat Ampan^๑

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของดัชนีพนธ์เรื่อง “วิธีการสอนหลักพุทธธรรมตามหลักวิทยาศาสตร์ของท่านพุทธทาสภิกขุ” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ และนำเสนอรูปแบบวิธีการสอนหลักพุทธธรรมตามหลักวิทยาศาสตร์ของท่านพุทธทาสภิกขุ โดยมีระเบียบวิธีการวิจัย คือ การวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการศึกษาค้นคว้า ตำรา และการสัมภาษณ์เชิงลึกของผู้ทรงคุณวุฒิ ผลการวิจัยพบว่า วิธีการสอนของท่านพุทธทาสภิกขุ สอดคล้องตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ ทำให้ผู้เรียนเข้าใจเชิงประจักษ์แจ้งแก่ใจตนเอง สอนให้เห็นเป็นรูปธรรมด้วยสัญลักษณ์และภาพปริศนาธรรม และสอนเห็นตามจริงได้ ด้วยการอธิบายแบบภาษาคน-ภาษาธรรม โดยมีเป้าหมายในการสอน คือ นิพพาน และนิพพานที่นี้เดี๋ยวนี้ มีแนวทางในการอธิบายหลักพุทธธรรมโดยอาศัย หลักอริยสัจ ๔, หลักธรรมลักษณะ ๘ และหลักปฏิจจสมุပ္บาท รูปแบบการสอนของท่านพุทธทาสภิกขุ มีลำดับการสอนตามแบบวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ๕ ขั้นตอน ได้แก่ การกำหนดหัวเรื่อง, การแจ้งจุดประสงค์และประโยชน์, การอธิบายเนื้อหาโดยสังเขปและโดยละเอียด, การแนะนำแนวทางวิธีการปฏิบัติ, และการสรุปเนื้อหา

คำสำคัญ: การสอน, พุทธทาส, พุทธธรรม, วิทยาศาสตร์, วิธีสอน

^๑สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Buddhist Studies, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Thailand

“พุทธทาส” เป็นครั้งแรก จนเป็นที่รู้จัก^๓ ผลงานเขียนชิ้นสุดท้ายในปี ๒๕๓๕ คือ “ป่วย ๓ เดือน เกิดสมุดเล่มนี้ มกรา-กุมภาพันธ์-มีนาคม ๓๕”^๔ ซึ่งผลงานชิ้นสำคัญ คือหนังสือชุดธรรมโฆษณ์ มีจำนวน ๘๐ เรื่อง ตีพิมพ์เรื่องแรก ในปี ๒๔๗๖ ส่วนเล่มล่าสุด ตีพิมพ์ในปี ๒๕๕๖ และยังมีต้นฉบับที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์อีก ๓๕ เรื่อง สำหรับหนังสือชุดอื่นๆ รวม ๓๘๖ รายการ ไฟล์เสียงบรรยายธรรม รวม ๑๔๐๐ เรื่อง (๑๗๐๐ ชั่วโมง) ซึ่งมีจำนวน ๒๐ เรื่อง ที่ยังไม่ได้จัดทำเป็นหนังสือชุดธรรมโฆษณ์^๕

“วิทยาศาสตร์” เป็นการศึกษาความจริงของธรรมชาติ ที่ได้รับการเชื่อถืออย่างมาก ในปัจจุบัน มีขั้นตอนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นระบบ มีเหตุผลและหลักฐานสนับสนุน อาศัยประสบการณ์ตรง และการทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง การสอนหลักพุทธธรรมของท่านพุทธทาส นับว่ามีอิทธิพลต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากทั้งในและต่างประเทศ เป็นการสอนเพื่อการทำลายความยึดมั่นถือมั่น เพื่อการดับทุกข์ได้ด้วยตนเอง โดยเน้นการใช้ปัญญาให้เห็นตามที่เป็นจริง วิธีการสอนของท่านพุทธทาสนั้น มีความสอดคล้องตามหลักวิทยาศาสตร์หรือไม่อย่างไร เป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาวิจัยนี้ ซึ่งคาดว่า ผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อผู้สอน และผู้เรียน เป็นต้นแบบในการสอนและการเรียนรู้ และเป็นแนวทางการศึกษาและปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ แก่พุทธบริษัทและผู้สนใจศึกษาพระพุทธศาสนา

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “วิธีการสอนหลักพุทธธรรมตามหลักวิทยาศาสตร์ของท่านพุทธทาสภิกขุ” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๒ ข้อ คือ

๒.๑ เพื่อศึกษาวิเคราะห์วิธีการสอนหลักพุทธธรรมท่านพุทธทาสภิกขุ

๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ และนำเสนอรูปแบบวิธีการสอนหลักพุทธธรรมตามหลักวิทยาศาสตร์ของท่านพุทธทาสภิกขุ

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

^๔ พระภวนาโพธิคุณ (โพธิ์ จันทสโร), พุทธทาสรำลึก'๕๖ สองทศวรรษแห่งการมรณภาพของท่านอาจารย์พุทธทาส, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๖๒.

^๕ คณะอนุกรรมการฝ่ายหนังสืออนุสรณ์ ๑๐๐ ปี ชาตกาล พุทธทาสภิกขุ, พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย. เล่ม ๑ : ชีวิตและการทำงาน, (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการอำนวยการจัดงาน ๑๐๐ ปี พุทธทาสภิกขุ, ๒๕๕๙), หน้า ๒๒๘-๒๔๖.

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีวิจัยแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีขั้นตอนการวิจัยดังนี้ เป็นขั้นตอนดังนี้ ๑) ศึกษาความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ และ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง, ๒) ศึกษาเอกสารจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์ พระไตรปิฎก และข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือชุดธรรมโฆษณ์ของท่านพุทธทาส และหนังสือ เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง, ๓) เก็บข้อมูลปฐมภูมิ ใช้วิธีหาคำสำคัญที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย สืบค้นจากพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์และข้อมูลทุติยภูมิ เก็บข้อมูลจากหนังสือ เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง, ๔) นำข้อมูลที่ได้ออกมาแจกแจง จัดกลุ่ม หาความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ วิเคราะห์ข้อมูล ร่วมกับความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิจากการสัมภาษณ์เชิงลึก แล้วจึงนำเสนอ เป็นการนำเสนอเชิงพรรณนา และรูปแบบการสอน, (๕) สรุปผลการวิจัย

๔. ผลการวิจัย/ประเด็นที่ค้นพบจากการวิจัย

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ค้นพบว่า วิธีการสอนหลักพุทธธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุ ที่มี ลักษณะเฉพาะ ในแง่ หลักการ เป้าหมาย และวิธีการ และพบว่า รูปแบบการสอนหลักพุทธธรรม ของท่านพุทธทาส สอดคล้องตามหลักการทางวิทยาศาสตร์

๔.๑ วิธีการสอนหลักพุทธธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุ

จากการศึกษาวิธีการสอนของท่านพุทธทาสภิกขุ เกี่ยวกับ หลักพุทธธรรมที่สำคัญ ได้แก่ อริยสัจ ๔, อิทัปปัจจยตา- ปฏิจจสมุปบาท, ไตรลักษณ์, อตัมมยตา, และ อานาปาสติ ภาวนา ทำให้ทราบถึง หลักการ, เป้าหมาย, และวิธีการสอน ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ หลักในการสอนของท่านพุทธทาสภิกขุ

๑) หลักการแห่งความมีเหตุผลท่านพุทธทาสมีวิธีการศึกษาอย่างมีเหตุผล ยึดหลัก กาลามสูตร ไม่ด่วนปลงใจเชื่อแม้ในตำรา จึงศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ แปลจากพระไตรปิฎก อรรถ กถา จนตกผลึกทางความคิด นำเสนอแนวคิด หลักการ เป้าหมาย วิธีการ ที่มีหลักการแห่งความมี เหตุผล มี วิธีการที่ใช้หลักอริยสัจ ๔ มาเป็นแนวทางการอธิบาย ท่านจะอธิบายว่า เรื่องที่สอนคือ อะไร (ผลลัพธ์) มีสาเหตุที่มาจากไหน (สาเหตุ) สอนแล้วได้ประโยชน์อะไร (ผลลัพธ์) และมีวิธีการ ให้ถึงประโยชน์ได้อย่างไร (สาเหตุ)

ท่านพุทธทาสยังใช้การอ้างอิงพระพุทพจน์ เป็นหลักการใช้เหตุผล แสดงให้เห็นว่า สิ่งที่ท่านวิเคราะห์ ตีความ นั้น เป็นไปตามพระพุทพจน์ ยกตัวอย่างการอธิบายเรื่องปฏิจจสมุป บาทแบบขณะจิต โดย ๑ รอบของสายปฏิจจสมุปบาท เกิดได้ในชาตินี้ ยึดถือว่ามีตัวตนเมื่อใด ก็มี

ทุกข์ขึ้นมาเมื่อนั้น เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นปฏิจจนูปบาทที่เริ่มจากผัสสะ จนครบตลอดสาย ทั้งสมุทยวาร (การเกิดทุกข์) และนิโรธวาร (การดับทุกข์) ^{๖,๗}

๒) หลักการแห่งพิสูจน์ตามหลักวิทยาศาสตร์

ท่านพุทธทาสกล่าวว่า การศึกษาพระพุทธศาสนาต้องศึกษาอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ มีการพิสูจน์เรื่องที่จะเรียนรู้ ด้วยความรู้สักจริง ๆ ผลที่ได้รับจริง ๆ ไม่คิดเอาเอง คาดคะเน หรือเหตุผล ท่านยังไม่แนะนำให้ศึกษาพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นปรัชญา (ในความหมายของท่านพุทธทาส “ปรัชญาเป็นเรื่องสมมุติฐาน ไม่ได้ดูจากของจริง เพียงแต่ใช้เหตุผลชักจูง คาดเดาหรือเก็งความจริง และอนุมานไปตามหลักเหตุผล” และท่านยังกล่าวเน้นย้ำอีกว่า “ศาสนานั้นไม่ใช่เหตุผล ไม่ใช่สมมุติฐาน แต่ใช้ประสบการณ์ใช้ของจริง พุทธศาสนาจึงไม่ใช่ปรัชญา แม้จะเป็นเรื่องทางใจ แต่ก็เป็วิทยาศาสตร์”^๘ กรณีการสอนหลักปฏิจจนูปบาทที่เริ่มจากผัสสะ ทั้งสายการเกิดทุกข์และการดับทุกข์^๙ เป็นการสอนให้รับรู้จากประสบการณ์จริง ทางอายตนะทั้ง ๖ ได้สัมผัสอะไรทางใดอยู่ในขณะจิตนั้นๆ ให้ตามดูว่า เกิดเวทนาหรือไม่ เวทนาอะไร แล้วเกิดตัณหาอะไร อย่างไร ต่อเนื่องไปจนถึง เกิดความทุกข์หรือไม่อย่างไร ซึ่งเป็นวิธีการเช่นเดียวกับการทดลองทางวิทยาศาสตร์ โดยใช้ร่างกายเป็นห้องทดลอง และใช้มนวิญญูณเป็นเครื่องมือ

๓) หลักการแห่งการได้รับประโยชน์ของผู้เรียน

ท่านพุทธทาสประสงค์ที่จะให้ผู้เรียน ได้รับประโยชน์จากการสอนอย่างเต็มที่ ดังคำกล่าวของท่าน ที่ว่า : “มันรู้สึกแต่เพียงว่า จะพูดให้เขาได้รับประโยชน์ได้มากที่สุดทางธรรมะ แล้วก็คิดขยายต่อไป คนฟังกลุ่มนี้ควรจะพูดอะไร ผู้ฟังเป็นใคร เป็นนักศึกษาชั้นเด็กหรือผู้ใหญ่”^{๑๐} แสดงถึงหลักการการเป็นกัลยาณมิตร เพื่อประโยชน์แก่ผู้เรียนให้มากที่สุด ท่านจะบอกประโยชน์

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๑ และ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๑/๘๖.

^๗ พุทธทาสภิกขุ, ปฏิจจนูปบาทจากพระโอษฐ์. พิมพ์ครั้งที่ ๗. (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๖.

^๘ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตโต), เปรียบเทียบแนวคิดพุทธทาสกับชาตรี, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (สุขภาพใจ : กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๑), หน้า ๗, หน้า ๒๗๐.

^๙ ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๑๓/๑๒๖; และ ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๐๖/๑๑๙.

^{๑๐} ธรรมปรโมทย์, ตามรอยพุทธทาส ภาคชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๕๘.

ในการเรียนรู้เสมอ เช่น การแสดงอาณิสส ๘ ประการของ ปฏิจจสมุปบาท^{๑๑} และการสอนเรื่อง อิทปปัจจยตา จะได้รับรู้หลักที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ซึ่งสรุปย่อเป็น “ตถตา”^{๑๒}

๔) หลักการประยุกต์หลักธรรมเป็นแนวทางการสอน

(๑) หลักจตุราริยสังข์ ท่านพุทธทาสใช้วิธีการศึกษาพระพุทธศาสนา ตามหลัก “จตุราริยสังข์”^{๑๓} สรุปเป็นคำสั้นๆ ของหลักการนี้ในการแสดง/อธิบาย เนื้อหาได้ว่า “คืออะไร”, “มาจากอะไร”, “เพื่อประโยชน์อะไร” และ “สำเร็จได้โดยวิธีใด”

(๒) หลักธรรมลักษณะ ๘ ท่านพุทธทาสสอนให้ศึกษาหลักธรรม โดยใช้การอธิบาย ตามหลักธรรมลักษณะ ๘ ประการ^{๑๔} ได้แก่ ๑) ลักษณะ, ๒) ประเภท, ๓) อุปมา หรือเปรียบได้กับสิ่งใด, ๔) เกิดมาจากอะไร (สมุทัย), ๕) มีความตั้งอยู่ไม่ได้อย่างไร (อัญจันตมะ), ๖) คุณค่า, ความเอร็ดอร่อย เสน่ห์ที่น่าหลงใหลเย้ายวนใจ (อัสสาทะ) หรือ, (๗) โทษ ความเลวร้าย (อาทีนวะ), ๘) อุบายที่เป็นเครื่องออกจากสิ่งนั้น(นิสสรณะ)

(๓) หลักปฏิจจสมุปบาท ท่านพุทธทาสใช้หลักการความเกี่ยวเนื่อง อิงอาศัยกัน สรรพสิ่ง ตามหลักปฏิจจสมุปบาท เป็นแนวทางในการอธิบายหลักธรรมให้เข้าใจยิ่งขึ้น แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรม ท่านพุทธทาสสรุปว่า ปฏิจจสมุปบาท เป็นกฎเกี่ยวกับความดับทุกข์ในจิตใจของเราโดยตรง, อิทปปัจจยตา หมายถึงถึงข้างนอกตัวเรา หรือในสิ่งต่างๆ ด้วยส่วนตถตา คือ สิ่งทั้งหลาย ปันธรรมชาติ เป็นอัมมัญญิตตา, อัมมนิยามตา^{๑๕} อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ อริยสังข์ ๔ และปฏิจจสมุปบาท มีความสัมพันธ์กัน คือ อริยสังข์ ๔ เป็น “อริยสังข์ย่อ” หรือ “อริยสังข์ธรรมดา”^{๑๖} หรือ “อริยสังข์น้อย” ส่วน “อริยสังข์สมบูรณ์แบบ” หรือ “อริยสังข์ใหญ่”^{๑๗} นั้นคือเรื่อง “ปฏิจจสมุปบาท” จากที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดง “ทุกขสมุทัย” ด้วย “ปฏิจจสมุปบาท ฝายสมุทวาร หรือฝายเกิดทุกข์” และ “ทุกขนิโรธ” ทรงแสดงด้วย “ปฏิจจสมุปบาท ฝายนิโรธ

^{๑๑} พุทธทาสภิกขุ, อิทปปัจจยตา, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๕๔), หน้า ๓๔-๓๕.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

^{๑๓} พุทธทาสภิกขุ, คู่มือการศึกษาพระพุทธศาสนา, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๕๔), หน้า ๓๕-๔๒.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๒.

^{๑๕} พุทธทาสภิกขุ, อิทปปัจจยตา, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๕๔), หน้า ๓๓๖.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

^{๑๗} พุทธทาสภิกขุ, อริยสังข์จากพระโอษฐ์ ภาคต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๕๔), หน้า ๙.

วารหรือฝ่ายดับทุกข์” ซึ่งท่านพุทธทาสได้อ้างอิงพระสูตรหนึ่งในอังคุตตรนิกาย (ฉบับบาลีสยามรัฐ)^{๑๘}

๔.๑.๒ เป้าหมายของการสอนหลักพุทธธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุ

ท่านพุทธทาสได้กล่าวถึงประโยชน์หรืออานิสงส์ของศาสนาไว้ว่า ศาสนา หรือ ธรรมะ เป็นคูชีวิตร คือ เครื่องช่วยให้รอดโดยทุกวิถีทาง พ้นจากปัญหาหรือความทุกข์ โดยอาศัยความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา คือความรู้ และการกระทำด้วยความ پاکเพียร^{๑๙} ซึ่ง พุทธศาสนานั้นเน้นปัญญา ไม่ถือความเชื่อหรือการกระทำเป็นเรื่องออกหน้า มีการกระทำที่พอเหมาะ และมีการเชื่อตามอำนาจของปัญญา เป็นการกระทำอย่างถูกต้อง เหมาะแก่การกำจัดทุกข์^{๒๐}

ท่านพุทธทาสมีความเห็นว่า การคนเรามีเชื่อว่าทุกข์สุขนั้นมาจากกรรมเก่า นับว่ามีประโยชน์ในทางศีลธรรม”^{๒๑} การเริ่มต้นศึกษาในทางศีลธรรม เรื่องทาน ศีล ภavanaและเจริญปัญญา นั้น จัดว่าเป็น ก ข ก กา ในฝ่ายปรมัตถ์ ที่มุ่งถึงนิพพาน”^{๒๒} โดยความเชื่อเรื่อง “ตายแล้วเกิด” มีตั้งแต่สมัยพุทธกาล สอนให้คนมีศีลธรรม เมื่อเชื่อว่าต้องเกิดอีก ศีลธรรมก็จะดีงาม ซึ่งถ้าเชื่อว่าตายแล้วไม่เกิด จะทำความชั่ว ทำบาปได้ง่าย หากเชื่อว่าตายแล้วเกิด จะทำแต่ความดี อย่างนี้ถือว่าเป็นประโยชน์^{๒๓}

เป้าหมายของการสอนหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ในระดับศีลธรรม ตามแนวทางการสอนของท่านพุทธทาสนั้น คือ มุ่งหมายให้ผู้ที่ยังไม่มีปัญญาที่เกิดขึ้นมาในตนเองนั้น อาจเชื่อเรื่องกรรมเก่า เรื่องนรก-สวรรค์ แบบ“ภาษาคน” มีศรัทธาในพระรัตนตรัยแบบภาษาคน^{๒๔} เพื่อจะได้ทำดี ละชั่ว เพื่อความเป็นปกติสุขของสังคม หมั่นให้ทาน คือรู้จักแบ่งปัน รักษาศีล ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และการภavana ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ขาวรอบ เป็นพื้นฐานในการ

^{๑๘} อ.ติก. (บาลีสยามรัฐ) ๒๐/๕๐๑/๒๒๗ เทียบเคียงกับ อ.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๒/๒๕๒-๒๕๓.

^{๑๙} พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๔), หน้า ๓๔.

^{๒๐} พุทธทาสภิกขุ, คู่มือพุทธธรรม ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๗๗.

^{๒๑} พุทธทาสภิกขุ, อริยสัจสำหรับคนสมัยใหม่, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๕๕), หน้า ๘๐-๙๕.

^{๒๒} พุทธทาสภิกขุ, ก ข ก กา ของการศึกษาพระพุทธศาสนา, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๑๘).

^{๒๓} “ตายแล้วเกิดหรือไม่”, พุทธ-ศาสนา, ปีที่ ๗๘ เล่ม ๓ สิงหาคม-ตุลาคม ๒๕๕๕๓, หน้า ๑๑๐-๑๙๔.

^{๒๔} พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคน-ภาษาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๙)

พัฒนาปัญญาขึ้นเอง เกิดฉันทะในการศึกษาและปฏิบัติในระดับโลกุตระ เพื่อการละกิเลสอย่างสิ้นเชิง^{๒๕}

ท่านพุทธทาสเน้นย้ำว่า เพราะมันเป็นอิทัปปัจจยตา จึงไม่ควรไม่ยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ดังพระพุทธพจน์ “สพเพ ธมมา นาลิ อภินเวสยา”^{๒๖} การถอนความยึดมั่นถือมั่นแห่งความเป็นตัวตน จากปัจจุ-ปาทานขันธ ให้เหลือเพียง “ขันธ ๕” ตามธรรมชาติ เพื่อการดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง^{๒๗} มีจิตมุ่งต่อพระนิพพานตลอดเวลา มุ่งไม่ให้เกิดปฏิจสมุปบาท สายสมุทยวาร ให้เห็นโลกว่างจากอตฺตา-อตฺนียา และอีกเป้าหมายหนึ่งที่สำคัญ โดยไม่ต้องรอหลังจากตายไปแล้ว คือ มุ่งการได้รับผลในขณะจิตที่ปราศจากกิเลส ไม่มีความหมายแห่งตัวตน ที่เรียกว่า “นิพพานที่นี้เดี๋ยวนี้” เมื่อดับร้อนใจได้เท่าใด เมื่อใด ก็เย็นใจได้เท่านั้น เมื่อนั้น^{๒๘}

๔.๑.๓ วิธีการที่ใช้ในการสอนหลักพุทธธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุ

(๑) วิธีสอนด้วยตัวสื่องานเขียน เป็นผลงานชิ้นสำคัญ เป็นมรดกที่สำคัญ ให้แก่พุทธบริษัทได้ใช้ศึกษาค้นคว้า หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า นำมาประพฤติปฏิบัติ ได้แก่ หนังสือชุดธรรมโฆษณ์ ซึ่งมีทั้งงานแปลจากพระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลี, ชุดคำบรรยายการเทศนา, งานแปลจากภาษาบาลี จากภาษาอังกฤษ และงานเขียนที่เป็นคำประพันธ์ร้อยกรอง ได้แก่ กลอน โคลงสี่สุภาพ กาพย์ยานี ๑๑ และกาพย์ฉับ ๑๖

(๒) วิธีสอนโดยการบรรยาย การสนทนา เป็นวิธีสอนที่ท่านพุทธทาสใช้มาก ใช้การยกตัวอย่างเปรียบเทียบจากสิ่งที่มองเห็นได้ง่าย ให้ได้ว่าเป็นรูปธรรม เช่น เรื่องอุปาทานขันธ เปรียบการแบกของหนัก คือ รูปูปาทานขันธ, เปรียบคนที่เงินเดือนไม่พอใช้ คือ เวหนูปาทานขันธ หรือ หลงยึดติดอยู่กับรสอร่อยของเวทนาของเรา และเปรียบคนที่หลงใหลในเกียรติ คือ

^{๒๕} พุทธทาสภิกขุ, **อริยศีลธรรม ๑ : ศีลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๕), หน้า ๗๗.

^{๒๖} พุทธทาสภิกขุ, **อิทัปปัจจยตา**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๕๕), หน้า ๒๘.

^{๒๗} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๑/๑๑๖.

^{๒๘} พุทธทาสภิกขุ, **บัตร์ย่อเรื่องบรรยายธรรม**, ชุดปัญหาแห่งมนุษยภาพ เรื่อง ความมีนิสัยโน้มเอียงสู่ (๒๘ ก.พ. ๒๕๒๔), และชุด สันตัสเสตัพพธรรม เรื่องนิพพานที่นี้ เดี่ยวนี้ เป็นสิ่งเดียวที่ต้องสนใจ (๑๖ ม.ค. ๒๕๑๔), หอจดหมายเหตุ พุทธทาส อินทปัญโญ, ในฐานข้อมูลสื่ออิเล็กทรอนิกส์ archives.bia.or.th, ๑๐ กันยายน ๒๕๕๘.

ผลของสัญญาพาทาน-ชั้นธ^{๒๙} ในบางครั้งจะใช้ การสัมมนา การอภิปราย การสาธิต เช่น การสอน เรื่อง อานาปานสติภาวนา^{๓๐}

(๓) วิธีสอนโดยใช้ภาพเขียนปริศนาธรรม เป็นวิธีการหนึ่งในการเรียนรู้ เมื่อดูภาพ เห็นคำสอนที่ซ่อนอยู่ ซึ่งท่านพุทธทาสได้แต่งกลอนประกอบไว้ ให้เข้าใจได้ง่าย นับวิธีเป็นวิธีสอนที่เหมาะสมแม้กับคนที่ไม่รู้หนังสือ คนต่างชาติต่างภาษา ก็สามารถบรรลุธรรมได้ ด้วยการดูภาพปริศนาธรรมนิพพาน^{๓๑} ให้สิ่งที่เป็นนามธรรม มาแสดงให้เห็นได้เป็นรูปธรรมด้วยรูปภาพและการอุปมา เช่น ภาพ“อริยมรรคมีองค์แปด” สอนเรื่องอริสัจ ๔, ภาพ “อยู่ให้เหมือนลิงงูในปากงู” สอนเรื่องปฏิจจสมุปบาท, การสอนเรื่อง “อตฺตา-อนตฺตา” ด้วยภาพ “ตัวกูกับตัวกู” และภาพ “พ้นแล้วไวย” วิธีการศึกษา เริ่มจากให้ดูว่าเป็นภาพอะไร มุ่งหมายอะไร พิจารณาให้เข้าใจ ความหมาย และน้อมเอาภาวะแห่งความ หมายถึงมาสู่จิต ภาพนั้นจะสอนเรา และช่วยชำระล้างกิเลสได้ไม่น้อย อีกทั้งเป็นการได้รับความประเล้าประโลมใจในฐานะที่เป็นปัจจัยที่ ๕ ด้วยปัจจัย ๔ นั้นจำเป็นต่อร่างกาย แต่ในด้านจิตใจจึงต้องการปัจจัยที่ ๕^{๓๒}

(๔) วิธีสอนด้วยงานประติมากรรมภาพพระพุทธประวัติ โดยงานศิลปะแบบประติมากรรม ทำจากซีเมนต์จากสร้างจากแบบพิมพ์ เพื่อจำลองงานหินสลักภาพพุทธประวัติจากอินเดีย จัดแสดงไว้รอบอาคารโรงมหรสพทางวิญญาน (สวนโมกขพลาราม จ.สุราษฎร์ธานี) เป็นการสอนหลักธรรมที่มาจากพระพุทธประวัติ ท่านพุทธทาสต้องการให้ศึกษาหลักธรรมในชั้นหัวใจพุทธศาสนา โดยศึกษาจากภาพพุทธประวัติ ตั้งแต่เจ้าชายสิตทัตถะประสูติ เสด็จออกผนวช จนกระทั่งตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า กระทั่งปรินิพพาน ล้วนแต่ไม่มีภาพพระพุทธเจ้า มีแต่การแสดงสัญลักษณ์ ไม่ทำรูปเหมือนพระองค์ อาจเป็นเพราะสำหรับผู้หลุดพ้นแล้ว จึงแสดงเป็น “สัญลักษณ์แห่งความว่าง”^{๓๓} ซึ่งเป็นการสอนให้เห็นความว่างหรือ “สูญญตา” (ความว่างจากความหมายแห่งความเป็นตัวตน) เป็นการสอนเรื่องนามธรรม ให้เห็นตามได้อย่างเป็นรูปธรรม

^{๒๙} พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๔), หน้า ๒๒๗.

^{๓๐} พุทธทาสภิกขุ, อานาปานสติบรรยาย-อภิปราย-สัมมนา-สาธิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๕๑).

^{๓๑} สาระสันต์ แสงศรี, พุทธทาส : มิติแห่งสวนโมกข์, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๓๖), หน้า ๕๕.

^{๓๒} พุทธทาสภิกขุ, ปัญหาแห่งมนุษย์-ภาพ, สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๙, หน้า ๑-๓๖.

^{๓๓} พุทธทาสภิกขุ, ภาพพุทธประวัติจากหินสลัก ยุคก่อนมีพระพุทธรูป, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนวัฒนธรรม, ๒๕๑๔), หน้า (๘)-(๑๐).

(๕) วิธีสอนโดยให้ธรรมชาติสอน ซึ่งท่านพุทธทาสพราสอน ให้อยู่ใกล้ชีวิตธรรมชาติ ให้ธรรมชาติเป็นผู้สอน จึงได้สร้างสถานที่ให้เอื้อแก่การศึกษาและปฏิบัติธรรม ได้แก่ วัดธารน้ำไหล สวนโมกขพลาราม และ สถานปฏิบัติธรรม “ธรรมาครมนานาชาติ” ซึ่งท่านพุทธทาสได้สร้าง “สระนาฬิกา” สระน้ำที่มีเกาะอยู่ตรงกลาง มีต้นมะพร้าวอยู่ต้นหนึ่ง เป็นปริศนาธรรม สื่อถึงนิพพานที่พบได้ในสังสารวัฏ โดยมีบทกลอนกล่อมลูก ที่เป็นภูมิปัญญาชาวใต้ ดังนี้ว่า “มะพร้าว นาฬิกา ต้นเดียวโนเนน กลางทะเลซี้ซี้ ผนตกไม่ต้อง ฟ้าร่องไม่ถึง กลางทะเลซี้ซี้ ถึงแต่ผู้พันบุญเออย” นี่เป็นตัวอย่างการแสดงความหมายของสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรม ให้เข้าใจได้ง่าย การสอนให้อยู่กับธรรมชาติ ให้ธรรมชาติเป็นผู้สอนนี้ ท่านพุทธทาสได้สอนโดยใช้บทประพันธ์ร้อยกรองเป็นสื่ออีกด้วย เช่น “จิตว่างได้ยินหญ้าพูด”, “สาหร่ายเขียนพระไตรปิฎก”, และ “อาจารย์ไก่” เป็นต้น ซึ่ง “ไก่ ไม่เคยนอนไม่หลับ ไม่เคยปวดหัว ไม่เป็นโรคจิตโรคประสาท ล้วนแต่หลับสนิท สบาย พวกเราเป็นคน ก้อย่าได้ อยู่ไม่สบาย นอนไม่หลับ ให้ต้องละอายไก่อันเลย”^{๓๔} นับเป็นการสอนให้เรียนรู้จากธรรมชาติที่มองเห็นได้ เพื่อความรู้แจ้งแก่ใจ

(๖) วิธีสอนโดยการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง ท่านปฏิบัติเป็นตัวอย่างให้ดูว่า จะดำเนินชีวิตอย่างเป็นเกลอกับธรรมชาติได้อย่างไร เรียนรู้จากของจริงในธรรมชาติอย่างไร วางแนวการใช้ชีวิตแบบสวนโมกข์ ว่า “เป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง” ซึ่งท่านพุทธทาสได้แสดงให้เห็นอย่างสมบูรณ์

๔.๒ วิธีการสอนหลักพุทธธรรมตามหลักวิทยาศาสตร์ของท่านพุทธทาสภิกขุ

วิธีการทางวิทยาศาสตร์ หมายถึง กระบวนการเฉพาะทางเพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ และการอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาอย่างมีแบบแผน เป็นขั้นตอนอย่างชัดเจน โดยมีการคาดการณ์อย่างมีเหตุผลถึง ในการทดสอบสมมุติฐาน การแก้ปัญหาหรือคำตอบอย่างเป็นระบบ โดยใช้เทคนิค วิธีการทางคณิตศาสตร์และการพิสูจน์ทดลอง ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า เพื่อตรวจสอบว่าหนทางแก้ปัญหาหรือคำตอบนั้นถูกต้องเหมาะสมหรือไม่ และใช้ในการตรวจสอบโมเดลที่สร้างขึ้น หรือสมมุติฐานเพื่อการปรับปรุงโมเดลนั้น ให้เข้ากับข้อมูลที่ได้จากการสังเกตหรือการวัดครั้งใหม่^{๓๕} โดยจำแนกได้อย่างน้อย ๔ ขั้นตอน ได้แก่ (๑) การกำหนดประเด็นปัญหา (๒) การตั้งสมมุติฐาน (๓) การรวบรวมข้อมูล ตรวจสอบ ทำการทดลอง และ (๔) การวิเคราะห์ข้อมูลและการสรุปคำตอบของปัญหา^{๓๖} ด้วยหลักการสอนอย่างมีเหตุผล ให้เกิดการ

^{๓๔} พุทธทาสภิกขุ, หัวข้อธรรมในคำกลอน ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๙).

^{๓๕} Lerner, K.Lee., and Lerner, Brenda Wilmoth, *Gale Encyclopedia of Science*, Vol. 5, 3rd Ed., (Farmington Hills :The Gale Group, 2004), p. 3536.

^{๓๖} สรศักดิ์ แพรงค์, *ทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์*, (อุบลราชธานี : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔-๑๖.

เรียนรู้ การแก้ปัญหาอย่างเห็นระบบตามหลักการดังกล่าวข้างต้นนี้ จะได้ใช้เป็นเกณฑ์การพิจารณา วิธีสอนหลักพุทธธรรมตามหลักวิทยาศาสตร์ของท่านพุทธทาส วิธีการสอนหลักพุทธธรรมของท่านพุทธทาส สามารถสรุปคานิยาม หรือให้ความหมาย ได้ว่า เป็นวิธีการที่ทำให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์ในการเรียนรู้หลักความจริงของธรรมชาติเกี่ยวกับทุกข์และการดับทุกข์อย่างมีเหตุผล สอนให้พิสูจน์ให้เห็นแจ้งแก่ใจด้วยการปฏิบัติด้วยตนเอง ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ สอนให้เห็นเป็นรูปธรรม สอนให้เข้าใจตามได้ ซึ่งเหตุผลที่สนับสนุนว่า วิธีการสอนหลักพุทธธรรมของท่านพุทธทาส สอดคล้องกับหลักวิทยาศาสตร์ เป็นดังนี้

(๑) มีหลักการว่าด้วยเหตุผล ได้แก่ ทุกสิ่งล้วนเกิดแต่เหตุปัจจัยตามหลักอิทัปปัจจยตา, หลักการเชื่ออย่างมีหลักการ ตาม“หลักกาลามสูตร”^{๓๗, ๓๘} หลักการพิสูจน์ความจริงตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (ทดลองปฏิบัติให้รู้ผลด้วยตนเอง), หลักการแห่งการได้รับประโยชน์ของผู้เรียน และหลักการใช้หลักธรรมเป็นแนวทางการสอน ได้แก่ หลักอริยสัจ ๔, หลักธรรมลักษณะ ๘ และหลักปฏิจจสมุปบาท

(๒) วิธีการที่ใช้ในการสอน เป็นระบบการสอนแบบวิธีการปฏิบัติ หรือการทดลองที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ ซึ่งในปัจจุบันเรียกว่า “วิธีการทางวิทยาศาสตร์” วิธีการสอนของท่านพุทธทาสประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) ระบุปัญหา/หัวเรื่องที่จะสอน, ๒) กำหนดจุดประสงค์และประโยชน์, ๓) อธิบายหลักทฤษฎีแบบสังเขปและแบบรายละเอียด, ๔) แนะนำภาคปฏิบัติโดยให้ทดลองจากสิ่งที่ปรากฏอยู่จริงในขณะนั้น , และ ๕) ขั้นตอนสรุปและประเมินผลที่ได้รับจากการปฏิบัติ ตัวอย่างการสอนเรื่องการปฏิบัติอย่างเป็นขั้นตอน ได้แก่ ปฏิจจสมุปบาทในรูปแบบการปฏิบัติ และการสอนวิธีปฏิบัติการตัดสายปฏิจจสมุปบาทที่ต้นหา เป็นต้น^{๓๙}

(๓) มีวิธีการสอนหลักพุทธธรรมให้เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม ได้แก่ การสอนหลักพุทธธรรมด้วยภาพปริศนาธรรม เช่น ภาพ “อริยมรรคมีองค์แปด”, ภาพ “อยู่ให้เหมือนลิงสูงในปากงู” เป็นต้น, การสอนด้วยประติภาพกรรมภาพพุทธประวัติ, และการสอนเชิงสัญลักษณ์ เช่น การสอนเรื่องนิพพาน ด้วย “สระนาฬิกอร์”

(๔) มีวิธีการสอนเรื่องที่เห็นได้ยากให้เห็นตามได้ด้วยหลักภาษาคน-ภาษาธรรม เช่น การสอนเรื่องชาติภพ, นรก-สวรรค์ ที่เข้าใจกันโดยทั่วไปอย่าง “ภาษาคน” เห็นไม่ได้ด้วยตา แต่

^{๓๗} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗; อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๖๗/๒๖๖ และ อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๙/๒๘๓

^{๓๘} พุทธทาสภิกขุ, **ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์**, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๔), หน้า ๕.

^{๓๙} พุทธทาสภิกขุ, **ปฏิจจสมุปบาทจากพระโอษฐ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๙) หน้า ๒๓๕, และหน้า ๕๔๙-๖๙๕.

ความหมายใน“ภาษาธรรม” ให้เห็นตามได้ เข้าใจตามได้ รู้สึกได้ด้วยตนเอง เช่น ขาติ ซึ่งหมายถึง การเกิดขึ้นแห่งตัวกู ในแต่ละวันก็มีตัวกูเกิดขึ้นนับครั้งไม่ถ้วน

(๕) มีวิธีการสอนให้ใช้การพิสูจน์ให้เห็นโดยประจักษ์แจ้งแก่ใจ วิทยาศาสตร์ศึกษากันแต่เฉพาะทางวัตถุ จึงสามารถใช้ ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ในการพิสูจน์ แต่ในทางพระพุทธศาสนา เป็นการดับทุกข์ทางจิตใจ ต้องใช้มนโณวิญญาน ซึ่ง วิทยาศาสตร์เป็นคำเรียกสิ่งที่มีความจริงที่ปรากฏเห็นอยู่ พิสูจน์ทดลองได้ ธรรมะก็เป็นความจริง จึงเป็นวิทยาศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ก็เป็นเรื่องทางจิตใจได้ การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นการค้นคว้าจนดับทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง พระองค์จึงเป็นนักวิทยาศาสตร์ในทางจิตใจอย่างสูงสุด^{๔๐}

ท่านพุทธทาสกล่าวว่า “พระพุทธ - ศาสนา เป็นศาสนาที่เป็นไปตามหลักวิทยาศาสตร์ เป็นสันติภูมิโกล มองเห็นได้ชัดด้วยตนเอง รู้สึกได้ชัดด้วยตนเอง รู้ประจักษ์ได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องฝากไว้กับความเชื่อของคนอื่นหรือการเชื่อตำรา” และ “ขอให้ศึกษาธรรมะในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์ อย่าให้เป็นเรื่องความเชื่อล้วนๆ การคาดคะเน การคำนวณ”^{๔๑}

พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการสอน ให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์จริงเช่นเดียวกัน ดังตัวอย่าง การสอนเรื่องไตรลักษณ์แก่นางกิสาคโคตมี หญิงผู้สูญเสียบุตร พระพุทธองค์ได้ใช้อุบายให้นางไปขอเมล็ดพันธุ์ผักกาดจากบ้านที่ไม่เคยมีคนตาย แต่ทุกบ้านที่นางไปถาม ล้วนมีคนเคยมีคนตายมาแล้วทั้งสิ้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ความตาย เป็นธรรมยั่งยืนของสัตว์ทั้งหลาย ทำให้นางกิสาคโคตมีเห็นแจ้งในไตรลักษณ์และบรรลุเป็นพระโสดาบัน^{๔๒}

๕. บทสรุป

วิธีการสอนหลักพุทธธรรมอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ของท่านพุทธทาส มีหลักการ มีขั้นตอนการสอน เช่นเดียวกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เป็นการสอนจากของจริง ให้รู้สึกจริงๆ เพื่อให้เห็นประจักษ์แจ้งแก่ใจของตน ซึ่งท่านพุทธทาส ได้ใช้วิธีการสอนเรื่องนามธรรม ให้เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม ให้ปรากฏให้เห็นได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า และน้อมเข้าสู่ใจ ได้แก่ วิธีการสอนด้วยภาพปริศนาธรรม และสรรนาฟิเกอร์ เป็นต้น สอนเรื่องไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตา แต่สามารถอธิบายให้เข้าใจตามได้ด้วยความรู้สึกรู้ใจจริงในใจตนเอง เรียกว่า การอธิบายแบบภาษาคน-ภาษาธรรม

^{๔๐} พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๔), หน้า ๑-๔, และ ๑๙-๒๐.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๕-๑๙๖.

^{๔๒} ชู.ธ.อ. (ไทย) ๑๓/๖๕๑.

วิธีการสอนหลักพุทธธรรมตามหลักวิทยาศาสตร์ของท่านพุทธทาสภิกขุ สามารถสรุปสาระสำคัญตามหลักอริยสัจ ๔ ได้ดังนี้

(๑) ความหมาย : เป็นวิธีการสอนที่มีหลักการมุ่งประโยชน์แก่ผู้เรียน มีเหตุผล เป็นการสอนเรื่องทุกข์และการดับทุกข์ ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ให้เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม ให้เข้าใจได้และพิสูจน์ให้เห็นได้อย่างเห็นแจ้งแก่ใจ

(๒) มูลสาเหตุของสอน : ความเจริญทางวัตถุที่อาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี วิธีการเรียนรู้ของคนในยุคปัจจุบัน ที่ต้องอธิบายหลักเหตุผลและพิสูจน์ให้เห็นได้ และด้วยอุปนิสัยนักวิทยาศาสตร์ของท่านพุทธทาส

(๓) ประโยชน์ของการสอน : เพื่อทราบถึงหลักการ เป้าหมาย และวิธีการนี้ เพื่อการเรียนการสอนหลักพุทธธรรมอย่างถูกต้องตามพระพุทธรประสงค์ เพื่อดับทุกข์สิ้นเชิง (นิพพาน) และดับทุกข์ชั่วขณะจิต (นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้)

(๔) วิธีการปฏิบัติในการสอน : ศึกษาคำสอนของท่านพุทธทาสเกี่ยวกับหลักธรรมเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ศึกษาพระพุทธรพจน์ ศึกษารูปแบบการสอนหลักพุทธธรรมตามหลักวิทยาศาสตร์ของท่านพุทธทาส รูปแบบการสอนหลักพุทธธรรมตามหลักวิทยาศาสตร์ของท่านพุทธทาสภิกขุ สามารถนำเสนอเป็น ๕ ขั้นตอน ตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ได้ดังนี้ คือ ๑) กำหนดหัวเรื่องที่สอน, ๒) สร้างฉันทะการเรียนรู้ ด้วยการแจ้งจุดประสงค์และประโยชน์การเรียนรู้, ๓) อธิบายเนื้อหาโดยสังเขปตามหลักอริยสัจ ๔ และอธิบายเนื้อหาโดยละเอียดด้วยหลักธรรมลักษณะ ๘ และหลักปฏิบัติจสมุปปาท, ๔) แนะนำการปฏิบัติ ด้วยการทดลองปฏิบัติให้ได้รับประสบการณ์ตรง, และ ๕) การสรุปสาระสำคัญในการสอน

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

อรรถกถาภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

คณะอนุกรรมการฝ่ายหนังสืออนุสรณ์ ๑๐๐ ปี ชาตกาล พุทธทาสภิกขุ. พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มี

ตาย. เล่ม ๑ : ชีวิตและการทำงาน. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการอำนวยการ

จัดงาน ๑๐๐ ปี พุทธทาสภิกขุ, ๒๕๕๙.

ธรรมปรามोध์. ตามรอยพุทธทาส ภาคชีวิต. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๙.

ธัญญาภรณ์ ภู่ทอง. **ชีวประวัติบุคคลตัวอย่างพระธรรมโกศาจารย์ พุทธทาส อินทปัญโญ.**
กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑.

พุทธทาสภิกขุ. ก ข ก กา ของการศึกษาพระพุทธานุสสา. สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ,
๒๕๑๘.

_____ . **คู่มือการศึกษาพระพุทธานุสสา.** สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ , ๒๕๔๔.

_____ . **คู่มือพุทธธรรม (ฉบับสมบูรณ์).** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๙.

_____ . **ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์.** สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๔.

_____ . **ปฏิจจนุปบาทจากพระโอษฐ์.** พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๙.

_____ . **ปัญหาแห่งมนุษยภาพ.** สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๙.

_____ . “ตายแล้วเกิดหรือไม่”. **พุทธศาสนา.** ปีที่ ๗๘ เล่ม ๓ สิงหาคม-ตุลาคม
๒๕๕๕๓, หน้า ๑๑๐-๑๑๔.

_____ . **ภาพพุทธประวัติจากหินสลัก ยุคก่อนมีพระพุทธรูป.** พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร : กองทุนอุษณิธรรม, ๒๕๑๔.

_____ . **ภาษาคน-ภาษาธรรม.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๙.

_____ . **หัวข้อธรรมในคำกลอน ฉบับสมบูรณ์,** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา,
๒๕๔๙.

_____ . **อริยศีลธรรม ๑ : ศีลธรรม.** กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๕.

_____ . **อริยสังสำหรับคนสมัยใหม่.** กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๕๔.

_____ . **อานาปานสติบรรยาย-อภิปราย-สัมมนา-สาธิต.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. สุราษฎร์
ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๕๑.

_____ . **อิทัปปัจจยตา.** พิมพ์ครั้งที่ ๗ . สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๕๔.

_____ . **บัตรย่อเรื่องบรรยายธรรม, ชุดปัญหาแห่งมนุษยภาพ เรื่อง ความมีนิสัยโน้ม
เอียงสู่ (๒๘ ก.พ. ๒๕๒๔) และชุด สันตเสตัพพธรรม เรื่องนิพพานที่นี้เดี๋ยวนี้ เป็น
สิ่งเดียวที่ต้องสนใจ (๑๖ ม.ค. ๒๕๑๔).** หอจดหมายเหตุ พุทธทาส อินทปัญโญ. ใน
ฐานข้อมูลสื่ออิเล็กทรอนิกส์ archives.bia.or.th, ๑๐ กันยายน ๒๕๕๘.

พระภาวนาโพธิคุณ (โพธิ์ จันทสโร). **พุทธทาสรำลึก ‘๕๖ สองทศวรรษแห่งการมรณภาพของ
ท่านอาจารย์พุทธทาส.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธานุสสาของธรรมสภา,
๒๕๕๖”

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตโต). **เปรียบเทียบแนวคิดพุทธทาสกับชาดาร์.** พิมพ์ครั้งที่ ๖.
กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๕๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒.** กรุงเทพมหานคร : นาน
มีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

สรศักดิ์ แพรคำ. **ทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์**. อุบลราชธานี : สถาบันราชภัฏ
อุบลราชธานี, ๒๕๕๔.

สารสินต์ แสงศรี. **พุทธทาส : มิติแห่งสวนโมกข์**. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๓๖.

Lerner, K. Lee., and Lerner, Brenda Wilmoth. **Gale Encyclopedia of Science**,
Volume 5. 3rd edition, Farmington Hills : The Gale Group, 2004

